

SU-POLİETİLENQLİKOL-LiOH, NaOH, KOH SİSTEMLƏRİNDƏ STRUKTUR XÜSUSİYYƏTLƏRİ

B.G. PAŞAYEV

Bakı Dövlət Universiteti, Fizika fakültəsi,

E-mail: p.g.bakhtiyar@gmail.com

İşdə su-PEQ, su-PEQ-LiOH, su-PEQ-NaOH və su-PEQ-KOH sistemlərinin 293,15-323,15 K temperatur və PEQ-in 0-0,001 molyar hissə konsentrasiyası intervalında dinamik özlülüyü və sıxlığı ölçülmüşdür. PEQ-in molekulyar kütləsi 1000, 1500, 3000, 4000 və 6000 olan fraksiyalarına baxılmışdır və su-PEQ-LiOH, su-PEQ-NaOH, su-PEQ-KOH sistemlərinə əsasların (LiOH, NaOH, KOH) konsentrasiyası 0,01 molyar hissə götürülmüşdür. Təcrübə nəticələrindən istifadə edərək tədqiq olunan sistemlərin baxılan temperatur və konsentrasiya intervalında özlü axınının aktivləşmə parametrləri və məhlulda PEQ-in parsial molyar həcmi hesablanmış və bu parametrlərin PEQ-in konsentrasiyasından asılılıqları təhlil edilmişdir. Müəyyən olunmuşdur ki, PEQ həm suya, həm də su-LiOH, su-NaOH və su-KOH sistemlərinə strukturlaşdırıcı təsir göstərir, lakin LiOH, NaOH, KOH-ın iştirakı uyğun ardıcılıqla PEQ-in strukturlaşdırıcı təsirini müəyyən qədər zəiflədir. Bu isə LiOH, NaOH, KOH-ın uyğun ardıcılıqla suyun strukturuna göstərdiyi dağıdıcı təsirlə əlaqədardır.

Açar sözlər: polietilenqlikol, LiOH, NaOH, KOH, sulu məhlul, suyun strukturu, özlü axınının aktivləşmə parametrləri, parsial molyar həcm.

PACS: 77.22.Ej, 64.75.Bc, 31.70.Dk, 61.20.Og.

UOT: 541.8, 539.199

GİRİŞ.

Məlumdur ki, su canlı orqanizmlərdə baş verən bütün bioloji, biokimyəvi və biofiziki proseslərdə fəal iştirak edir. Su, bu proseslərdə özünü həlledici kimi aparmaqla yanaşı, bioloji funksya daşıyan makromolekulların aktiv konformasiyalarının formalaşmasında, orqanizmdə baş verən bütün qarşılıqlı təsirlərdə, fermentativ reaksiyaların gedışində, kimyəvi maddələrin daşınmasında mühüm rol oynayır. Bioloji obyektlərin funksional fəaliyyəti suyun strukturu ilə müəyyən olunur və sulu məhlulun fiziki xassələri onun tərkibindəki komponentlərin təbiətindən ciddi şəkildə asılıdır. Qeyd edək ki, sulu məhlulların fiziki-kimyəvi xassələri su molekulları, həllolan maddə molekulları və su-həllolan maddə molekulları arasında baş verən qarşılıqlı təsirlərlə əlaqədardır. Belə molekulyar qarşılıqlı təsirlər hidrogen, ion-dipol və digər növ rabitələrin yaranması hesabına məhlulun strukturunu formalaşdırır. Suda həll olan maddələr onun strukturunu dəyişdirir. Bu isə baş verən bütün proseslərə öz təsirini göstərir. Ona görə də suyun strukturunun tədqiqi, o cümlədən müxtəlif maddələrin ona təsirinin öyrənilməsi aktualdır.

Praktik əhəmiyyətliyinə görə polietilenqlikol (PEQ), LiOH, NaOH və KOH daimi tədqiqatçıların tədqiqat obyektı olubdur [1-9]. Polietilenqlikolun bütün molekulyar kütləli fraksiyaları suda yaxşı həll olur [5]. PEQ molekulunda (HO-[-CH₂-CH₂-O-]_n-H) həm hidrofob (CH₂), həm də hidrofil (OH) qrupları var [10]. PEQ-in (OH) qrupu, - O - və -H atomları su molekulu ilə hidrogen rabitəsi yarada bilirlər, CH₂ qrupları isə hidrofob effekti yaradırlar. PEQ toksik xüsusiyyətlərə malik olmadığından təbabətdə, farmakologiyada, kosmetologiyada və yeyinti sənayesində geniş istifadə olunur [6]. PEQ bərk zərrəcikləri kapsullaşdırmaqla onların steril sabitliyini təmin etmək, səthi aktiv olan maddələri özündə saxlamaq və müxtəlif proseslərdə sürtünməni azaltmaq xassələrinə malikdir [7, 8]. PEQ-in geniş tətbiq sahəsinin olmasına baxmayaraq

onun müxtəlif molekulyar kütləli fraksiyalarının sulu məhlullarının özlü axın və həcmi xassələri az araşdırılmışdır. Həmçinin elmi ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, istər su-PEQ sistemində struktur xüsusiyyətlərinin araşdırılmasına, istərsə də bu sistemə müxtəlif duzların, əsasların və s. təsirinin öyrənilməsinə zərurət var. Bu səbəbdən su-PEQ-LiOH, NaOH, KOH sistemlərinə struktur xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İşdə su-PEQ, su-PEQ-LiOH, su-PEQ-NaOH və su-PEQ-KOH sistemlərinə struktur xüsusiyyətləri 293,15-323,15 K temperatur və PEQ-in 0-0,001 molyar hissə konsentrasiyası intervalında viskozimetriya və piknometriya metodları ilə tədqiq olunmuşdur. Polietilenqlikolun (PEQ) molekulyar kütləsi 1000, 1500, 3000, 4000 və 6000 olan fraksiyalarına baxılmışdır və su-PEQ-LiOH, su-PEQ-NaOH, su-PEQ-KOH sistemlərinə qələvi metal hidroksidlərinin (LiOH, NaOH, KOH) konsentrasiyası 0,01 molyar hissə götürülmüşdür. Tədqiq olunan məhlulların qeyd olunan temperatur və konsentrasiya intervalında dinamik özlülüyü və sıxlığı ölçülmüşdür və təcrübə qiymətlər əsasında məhlulların özlü axınının aktivləşmə Gibbs enerjisinin ($\Delta G_{\eta}^{\ddagger}$), özlü axınının aktivləşmə entalpiyasının ($\Delta H_{\eta}^{\ddagger}$), özlü axınının aktivləşmə entropiyasının ($\Delta S_{\eta}^{\ddagger}$), məhlulda PEQ-in parsial molyar həcmi (\tilde{V}) qiymətləri hesablanmışdır və PEQ-in konsentrasiyasından asılılıqları təhlil olunmuşdur.

TƏCRÜBİ VƏ NƏZƏRİ HİSSƏ.

Tədqiqat obyektı və metodları. Tədqiqat obyektı olaraq molekulyar kütlələri 1000, 1500, 3000, 4000 və 6000 olan PEQ, LiOH, NaOH və KOH götürülmüşdür. İstifadə olunmuş maddələr kimyəvi safdır. Məhlulların hazırlanmasında bidistillə edilmiş sudan

istifadə olunmuşdur. İşdə özlülük kapilyar viskozi-
metrlə, sıxlıq isə piknometrlə ölçülmüşdür.

Mayelərin özlü axınının Frenkel və Eyrinq nəzə-
riyyəsinə [10-15] görə özlü axınının aktivləşmə Gibbs
enerjisi ($\Delta G_{\eta}^{\ddagger}$)

$$\Delta G_{\eta}^{\ddagger} = RT \ln \frac{\eta}{\eta_0} \quad (1)$$

ifadəsilə təyin olunur. Eyrinq nəzəriyyəsinə [10, 13]
görə

$$\eta_0 = \frac{N_A h \rho}{M} \quad (2)$$

olur. Burada R - universal qaz sabiti, N_A - Avoqadro
ədədi, h - Plank sabitidir. M - məhlulun molyar kütləsi
olub

$$M = \sum_{i=1}^N x_i M_i \quad (3)$$

ifadəsilə təyin olunur [10]. x_i və M_i uyğun olaraq i -ci
komponentin molyar hissəsi və molyar kütləsidir. T
mütləq temperaturunda mayenin dinamik özlülüüyü (η)
və sıxlığı (ρ) təcrübədə təyin olunur.

(1) ifadəsini termodinamikadan məlum olan [10,
11, 16]

$$\Delta G_{\eta}^{\ddagger} = \Delta H_{\eta}^{\ddagger} - T \Delta S_{\eta}^{\ddagger} \quad (4)$$

ifadəsində nəzərə alsaq və bütün hədləri T -yə bölsək
alarıq:

$$R \ln \frac{\eta}{\eta_0} = \frac{\Delta H_{\eta}^{\ddagger}}{T} - \Delta S_{\eta}^{\ddagger} \quad (5)$$

(5) ifadəsindən görünür ki, özlü axının
aktivləşmə entalpiyası ($\Delta H_{\eta}^{\ddagger}$)

$$\Delta H_{\eta}^{\ddagger} = R \frac{\partial \ln \frac{\eta}{\eta_0}}{\partial \left(\frac{1}{T} \right)} \quad (6)$$

olur [10, 11]. (1) ifadəsindən $\Delta G_{\eta}^{\ddagger}$ və (6) ifadəsindən
 $\Delta H_{\eta}^{\ddagger}$ təyin edildikdən sonra (4) ifadəsilə özlü axının
aktivləşmə entropiyası ($\Delta S_{\eta}^{\ddagger}$) hesablanır.

Məhlulda PEQ-in parsial molyar həcmi (\tilde{V})

$$\tilde{V} = V_m + (1-x) \left(\frac{\partial V_m}{\partial x} \right)_{p,T} \quad (7)$$

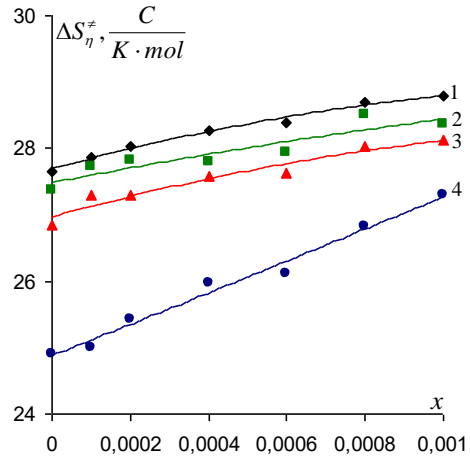
düsturu ilə təyin olunur [10]. Burada V_m - məhlulun
molyar həcmi olub,

$$V_m = \frac{M}{\rho} = \frac{\sum x_i M_i}{\rho} \quad (8)$$

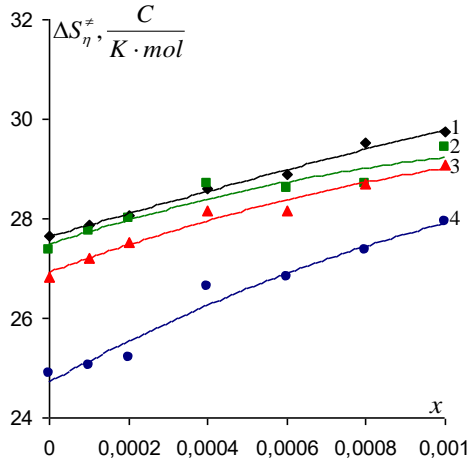
düsturu ilə hesablanır [10].

ALINMIŞ NƏTİCƏLƏRİN MÜZAKİRƏSİ

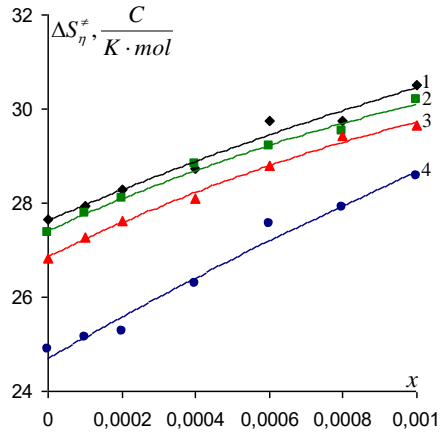
Su-PEQ, su-PEQ-LiOH, su-PEQ-NaOH və su-
PEQ-KOH sistemlərinin 293,15 K temperaturda özlü
axınının aktivləşmə Gibbs enerjisinin ($\Delta G_{\eta}^{\ddagger}$) və özlü
axınının aktivləşmə entalpiyasının ($\Delta H_{\eta}^{\ddagger}$) PEQ-in
konsentrasiyasından (x) asılılıqları cədvəl 1 və cədvəl
2-də, özlü axınının aktivləşmə entropiyasının ($\Delta S_{\eta}^{\ddagger}$)
PEQ-in konsentrasiyasından (x) asılılıqları isə şəkil 1-
5-də göstərilmişdir.

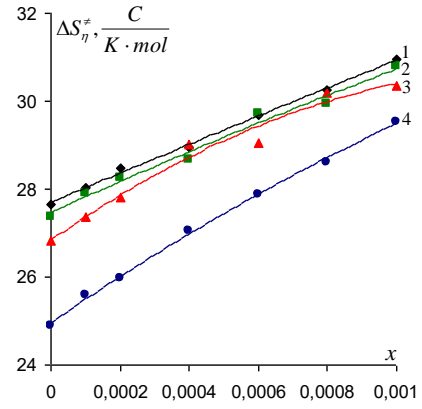
Şəkil 1. Su-PEQ (1), su-PEQ-LiOH (2), su-PEQ-NaOH (3), su-PEQ-KOH (4) sistemlərinin özlü axınının aktivləşmə entropiyasının PEQ-in konsentrasiyasından asılılığı ($M_{PEQ}=1000$). ($T= 293.15K$, $x_{LiOH}= 0.01$, $x_{NaOH}= 0.01$, $x_{KOH}=0.01$).

Şəkil 2. Su-PEQ (1), su-PEQ-LiOH (2), su-PEQ-NaOH (3), su-PEQ-KOH (4) sistemlərinin özlü axınının aktivləşmə entropiyasının PEQ-in konsentrasiyasından asılılığı ($M_{PEQ}=1500$). ($T= 293.15K$, $x_{LiOH}= 0.01$, $x_{NaOH}= 0.01$, $x_{KOH}=0.01$).

Şəkil 3. Su-PEQ (1), su-PEQ-LiOH (2), su-PEQ-NaOH (3), su-PEQ-KOH (4) sistemlərinin öz-lü axınının aktivləşmə entropiyasının PEQ-in konsentrasiyasından asılılığı ($M_{PEQ}=3000$). ($T = 293.15K$, $x_{LiOH} = 0.01$, $x_{NaOH} = 0.01$, $x_{KOH}=0.01$).

Şəkil 4. Su-PEQ (1), su-PEQ-LiOH (2), su-PEQ-NaOH (3), su-PEQ-KOH (4) sistemlərinin öz-lü axınının aktivləşmə entropiyasının PEQ-in konsentrasiyasından asılılığı ($M_{PEQ}=4000$). ($T = 293.15K$, $x_{LiOH} = 0.01$, $x_{NaOH} = 0.01$, $x_{KOH}=0.01$).

Cədvəl 1

Su-PEQ, su-PEQ-LiOH, su-PEQ-NaOH, su-PEQ-KOH sistemlərinin öz-lü axınının aktivləşmə Gibbs enerjisinin PEQ-in konsentrasiyasından asılılığı (C / mol). ($T = 293.15K$, $x_{LiOH} = 0.01$, $x_{NaOH} = 0.01$, $x_{KOH}=0.01$).

x	$M_{PEQ}=1000$	$M_{PEQ}=1500$	$M_{PEQ}=3000$	$M_{PEQ}=4000$	$M_{PEQ}=6000$
	Su-PEQ	Su-PEQ	Su-PEQ	Su-PEQ	Su-PEQ
0	9292	9292	9292	9292	9292
0.0001	9373	9463	9561	9711	10525
0.0002	9423	9682	9862	10162	11656
0.0004	9610	10023	10435	10978	13417
0.0006	9735	10405	10937	11749	14938
0.0008	9920	10735	11552	12449	16154
0.001	10064	11149	12062	13081	17261
x	Su-PEQ-LiOH	Su-PEQ-LiOH	Su-PEQ-LiOH	Su-PEQ-LiOH	Su-PEQ-LiOH
0	9598	9598	9598	9598	9598
0.0001	9683	9758	9852	9995	10777
0.0002	9750	9937	10140	10427	11977
0.0004	9897	10294	10591	11217	13303
0.0006	10088	10761	11246	11869	15116
0.0008	10196	11129	11878	12655	16326
0.001	10385	11382	12276	13480	17834
x	Su-PEQ-NaOH	Su-PEQ-NaOH	Su-PEQ-NaOH	Su-PEQ-NaOH	Su-PEQ-NaOH
0	9549	9549	9549	9549	9549
0.0001	9603	9700	9795	9939	10730
0.0002	9691	9881	10086	10376	11534
0.0004	9813	10242	10642	10972	13576
0.0006	9993	10511	11201	11928	14779
0.0008	10172	10984	11635	12824	16297
0.001	10282	11339	12438	13242	17499
x	Su-PEQ-KOH	Su-PEQ-KOH	Su-PEQ-KOH	Su-PEQ-KOH	Su-PEQ-KOH
0	9457	9457	9457	9457	9457
0.0001	9533	9618	9716	9863	10663
0.0002	9632	9803	10007	10306	11579
0.0004	9765	10171	10781	10806	13529
0.0006	9887	10754	11139	11873	15043
0.0008	10069	10921	11677	12566	16562
0.001	10165	11073	12282	13094	17055

Su-PEQ, su-PEQ-LiOH, su-PEQ-NaOH, su-PEQ-KOH sistemlərinin özlü axımının aktivləşmə entalpiyasının PEQ-in konsentrasiyasından asılılığı (C / mol).
($T = 293.15K$, $x_{LiOH} = 0.01$, $x_{NaOH} = 0.01$, $x_{KOH}=0.01$).

x	$M_{PEQ}=1000$	$M_{PEQ}=1500$	$M_{PEQ}=3000$	$M_{PEQ}=4000$	$M_{PEQ}=6000$
	Su-PEQ	Su-PEQ	Su-PEQ	Su-PEQ	Su-PEQ
0	17397	17397	17397	17397	17397
0.0001	17543	17633	17747	17926	18818
0.0002	17643	17908	18158	18508	20093
0.0004	17897	18407	18858	19465	22091
0.0006	18059	18870	19654	20452	23880
0.0008	18333	19390	20271	21315	25262
0.001	18503	19869	21006	22158	26685
x	Su-PEQ-LiOH	Su-PEQ-LiOH	Su-PEQ-LiOH	Su-PEQ-LiOH	Su-PEQ-LiOH
0	17619	17619	17619	17619	17619
0.0001	17813	17896	17992	18179	19062
0.0002	17908	18150	18378	18713	20296
0.0004	18044	18708	19039	19618	21849
0.0006	18279	19145	19805	20577	23999
0.0008	18553	19543	20531	21432	25387
0.001	18701	20010	21128	22506	27222
x	Su-PEQ-NaOH	Su-PEQ-NaOH	Su-PEQ-NaOH	Su-PEQ-NaOH	Su-PEQ-NaOH
0	17417	17417	17417	17417	17417
0.0001	17602	17680	17793	17959	18898
0.0002	17690	17951	18179	18529	19788
0.0004	17900	18500	18876	19475	22086
0.0006	18089	18767	19642	20443	23600
0.0008	18387	19392	20262	21677	25271
0.001	18527	19866	21128	22141	26699
x	Su-PEQ-KOH	Su-PEQ-KOH	Su-PEQ-KOH	Su-PEQ-KOH	Su-PEQ-KOH
0	16753	16753	16753	16753	16753
0.0001	16860	16960	17085	17361	18370
0.0002	17084	17188	17413	17922	19557
0.0004	17380	17981	18483	18732	21705
0.0006	17542	18621	19216	20044	23519
0.0008	17929	18940	19860	20954	25166
0.001	18164	19264	20659	21753	26051

Cədvəl 1, cədvəl 2 və şəkil 1-5-dən görüldüyü kimi, tədqiq olunan sistemlər üçün özlü axımın aktivləşmə parametrləri ($\Delta G_{\eta}^{\#}$, $\Delta H_{\eta}^{\#}$, $\Delta S_{\eta}^{\#}$) verilmiş temperaturda konsentrasiyanın artması ilə artır.

Maye sükunət halında olduqda (axmadıqda) zərrəciklərin bütün istiqamətlərdə sıçrayışları eyni ehtimallı olur. Lakin axın zamanı axın istiqamətində zərrəciklərin sıçrayışlarının sayı digər istiqamətlərə nəzərən üstünlük təşkil edir. Özlü axımın aktivləşmə parametrləri ($\Delta G_{\eta}^{\#}$, $\Delta H_{\eta}^{\#}$, $\Delta S_{\eta}^{\#}$) 1 mol sayda zərrəciyin bağlı haldan (G_b , H_b , S_b) aktiv hala (G_a , H_a , S_a) keçməsi zamanı uyğun parametrlərin qiymətləri fərqinə bərabərdir [10]: $\Delta G_{\eta}^{\#} = G_a - G_b$, $\Delta H_{\eta}^{\#} = H_a - H_b$, $\Delta S_{\eta}^{\#} = S_a - S_b$.

Məlumdur ki, $\Delta G_{\eta}^{\#}$ 1 mol sayda molekulun bağlı haldan aktiv hala keçməsinə sərf olunan enerjidir,

$\Delta H_{\eta}^{\#}$ məhlulda yaranan dəyişmələri enerji baxımından, $\Delta S_{\eta}^{\#}$ isə struktur baxımından xarakterizə edir.

Belə ki, konsentrasiyanın artması ilə $\Delta G_{\eta}^{\#}$ -nin artması molekulun potensial çəpəri keçməsinə daha çox enerji sərf olunmasını, $\Delta H_{\eta}^{\#}$ -in artması sistemin daha möhkəm struktura malik olmasını, $\Delta S_{\eta}^{\#}$ -in artması isə sistemin daha strukturlaşmış hala keçməsinə göstərir [9, 10, 17-21]. Özlü axımın aktivləşmə parametrlərinin ($\Delta G_{\eta}^{\#}$, $\Delta H_{\eta}^{\#}$, $\Delta S_{\eta}^{\#}$) konsentrasiyadan asılılıqlarına (cədvəl 1, cədvəl 2, şəkil 1-5) əsasən deyə bilərik ki, verilmiş temperaturda tədqiq olunan sistemlər PEQ-in konsentrasiyasının artması ilə daha strukturlaşmış hala keçirlər.

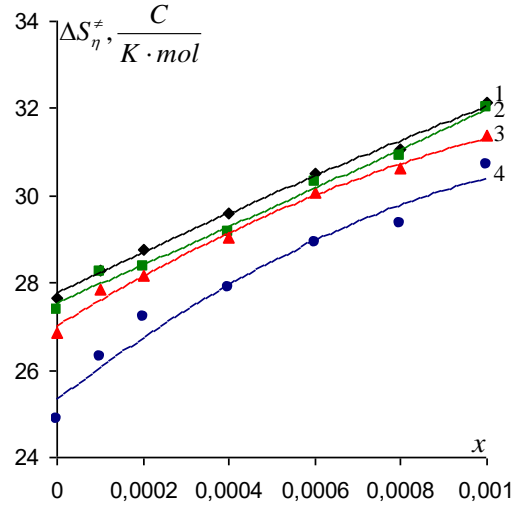
Şəkil 1-5-dən görünür ki, su-PEQ sisteminə eyni konsentrasiyalı ($x_{LiOH} = 0.01$, $x_{NaOH} = 0.01$, $x_{KOH}=0.01$) LiOH, NaOH və KOH əlavə etdikdə verilmiş tempera-

tur və konsentrasiyada $\Delta S_{\eta}^{\ddagger}$ parametrinin qiyməti uyğun ardıcılıqla azalır. Bu onu göstərir ki, su-PEQ sisteminə LiOH, NaOH və KOH əlavə etdikdə PEQ-in məhlulu strukturlaşdırması uyğun ardıcılıqla zəifləyir. Bu isə LiOH, NaOH və KOH-in su-PEQ sisteminə uyğun ardıcılıqla daha çox dağıdıcı təsir etdiyini göstərir. Bu nəticəni izah etmək üçün ionlarla su molekulları arasında mövcud olan elektrostatik qarşılıqlı təsir hesabına yaranan hidratlaşma prosesinə əsaslanacağıq. Sulu məhlulda ionlar əsasən polyar su molekullarının yaratdığı daxili lokal elektrostatik sahəni dəyişirlər. Bu dəyişmə, öz növbəsində, ionun səthi yük sıxlığı ilə əlaqədardır. Təbiidir ki, böyük səthi yük sıxlığına malik kiçik ionlar, kiçik səthi yük sıxlığına malik böyük ionlara nisbətən suyun strukturuna fərqli təsir edəcək. Səthi yük sıxlığı böyük olan ionların yaxın ətrafında elektrik sahəsinin intensivliyi böyük olduğundan, bu ionlar su molekullarını cəzb edərək öz ətraflarında hidrat təbəqəsi yaradırlar. Səthi yük sıxlığı kiçik olan ionlarda isə ion-dipol qarşılıqlı təsiri hidrat təbəqəsinin yaranması üçün kifayət etmir. Qeyd edək ki, Li^+ ionu ilə müqayisədə Na^+ ionu, Na^+ ionu ilə müqayisədə isə K^+ ionu nisbətən zəif hidratlaşmaya malik olduğundan [10, 22], görünür, LiOH-a nisbətən NaOH, NaOH-a nisbətən isə KOH verilmiş temperatur və konsentrasiyada su-PEQ sisteminə daha çox dağıdıcı təsir edir.

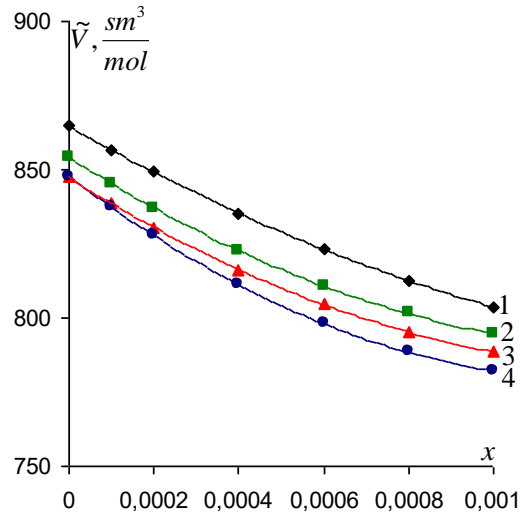
Su-PEQ, su-PEQ-LiOH, su-PEQ-NaOH və su-PEQ-KOH sistemlərində 293,15 K temperaturda PEQ-in parsial molyar həcmi (\tilde{V}) PEQ-in konsentrasiyasından (x) asılılıqları şəkil 6-10-da göstərilmişdir. Şəkil 6-10-dan görüldüyü kimi, tədqiq olunan sistemlər üçün məhlulda PEQ-in parsial molyar həmi (\tilde{V}) PEQ-in konsentrasiyanın artması ilə azalır. Məlumdur ki, i -ci komponentin parsial molyar həmi verilmiş tərkibli sistemə həmin komponentdən 1 mol əlavə etdikdə həcm dəyişməsinə bərabərdir [10, 16, 23, 24]. Deyə bilərik ki, böyük ölçülü assosiatların fəzadakı həcm payı, bölündükdə onun ayrı-ayrı hissələrinin fəzadakı həcm payları cəmindən kiçik olur və əksinə. İki strukturlu su modelinə [10, 16, 25] görə su hidrogen rabitəsilə birləşmiş müxtəlif ölçülü klasterlərdən və klasterlərarası sərbəst su molekullarından ibarətdir. Parsial molyar həcm konsentrasiyadan asılılığına əsasən ehtimal etmək olar ki, PEQ molekulları ilk növbədə sərbəst su molekulları ilə hidrogen rabitəsi vasitəsilə birləşirlər. Bu isə konsentrasiyanın artması ilə məhlulda PEQ-in parsial molyar həcmi azalmasına səbəb olur. Bu da PEQ-in konsentrasiyasının artması ilə məhlulun daha da strukturlaşmasını göstərir.

Su-PEQ, su-PEQ-LiOH, su-PEQ-NaOH və su-PEQ-KOH sistemlərində 293,15 K temperaturda PEQ-in parsial molyar həcmi (\tilde{V}) PEQ-in konsentrasiyasından (x) asılılıqları şəkil 6-10-da göstərilmişdir. Şəkil 6-10-dan görüldüyü kimi, tədqiq olunan sistemlər üçün məhlulda PEQ-in parsial molyar həmi (\tilde{V}) PEQ-in konsentrasiyanın artması ilə azalır. Məlumdur ki, i -ci komponentin parsial molyar həmi verilmiş tərkibli sistemə həmin komponentdən 1 mol əlavə etdikdə, həcm dəyişməsinə bərabərdir [10, 16,

23, 24]. Deyə bilərik ki, böyük ölçülü assosiatların fəzadakı həcm payı, bölündükdə onun ayrı-ayrı hissələrinin fəzadakı həcm payları cəmindən kiçik olur və əksinə. İki strukturlu su modelinə [10, 16, 25] görə su hidrogen rabitəsilə birləşmiş müxtəlif ölçülü klasterlərdən və klasterlərarası sərbəst su molekullarından ibarətdir. Parsial molyar həcm konsentrasiyadan asılılığına əsasən ehtimal etmək olar ki, PEQ molekulları ilk növbədə sərbəst su molekulları ilə hidrogen rabitəsi vasitəsilə birləşirlər. Bu isə konsentrasiyanın artması ilə məhlulda PEQ-in parsial molyar həcmi azalmasına səbəb olur. Bu da PEQ-in konsentrasiyasının artması ilə məhlulun daha da strukturlaşmasını göstərir.

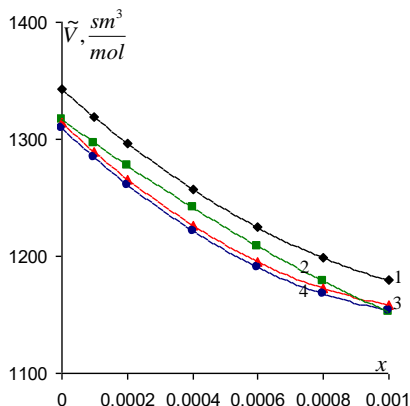

Şəkil 5. Su-PEQ (1), su-PEQ-LiOH (2), su-PEQ-NaOH (3), su-PEQ-KOH (4) sistemlərinin öz-lü axınının aktivləşmə entropiyasının PEQ-in konsentrasiyasından asılılığı ($M_{PEQ}=6000$). ($T = 293.15K$, $x_{LiOH} = 0.01$, $x_{NaOH} = 0.01$, $x_{KOH}=0.01$).

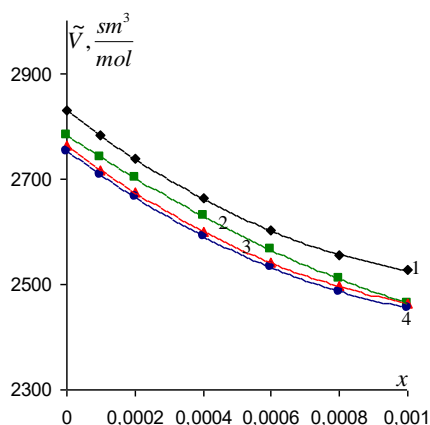

Şəkil 6. Su-PEQ (1), su-PEQ-LiOH (2), su-PEQ-NaOH (3), su-PEQ-KOH (4) sistemlərində PEQ-in parsial molyar həcmi PEQ-in konsentrasiyasından asılılığı ($M_{PEQ}=1000$). ($T = 293.15K$, $x_{LiOH} = 0.01$, $x_{NaOH} = 0.01$, $x_{KOH}=0.01$).

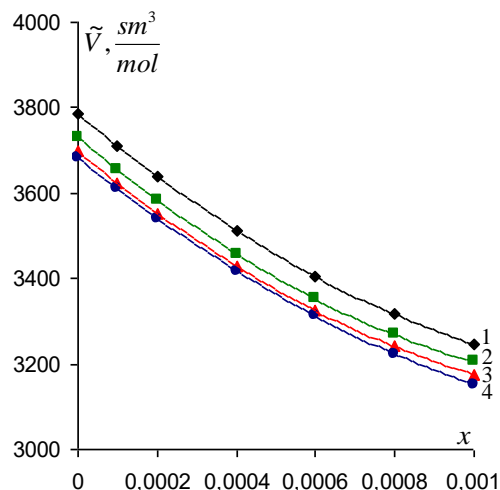
Beləliklə həm özlü axının aktivləşmə entropiyasının, həm də məhlulda PEQ-in parsial molyar həcmnin konsentrasiyadan asılılıqlarına əsasən deyə bilərik ki, PEQ həm suya, həm də su-LiOH, su-NaOH və su-KOH sistemlərinə strukturlaşdırıcı təsir göstərir, lakin LiOH, NaOH, KOH-ın iştirakı uyğun ardıcılıqla PEQ-in strukturlaşdırıcı təsirini müəyyən qədər zəiflədir. Bu isə LiOH, NaOH, KOH-ın uyğun ardıcılıqla suyun strukturuna göstərdiyi dağıdıcı təsirlə əlaqədardır.

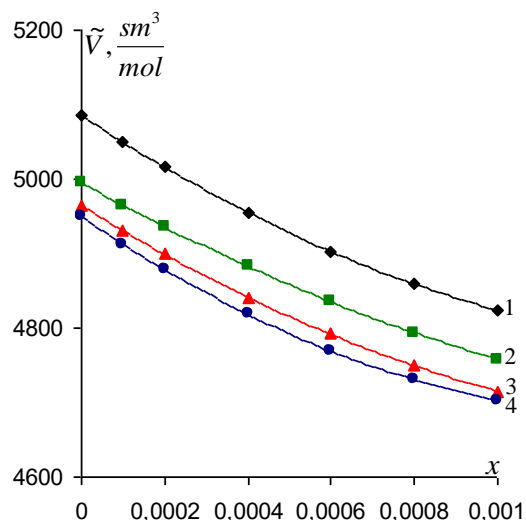
Şəkil 7. Su-PEQ (1), su-PEQ-LiOH (2), su-PEQ-NaOH (3), su-PEQ-KOH (4) sistemlərində PEQ-in parsial molyar həcmnin PEQ-in konsentrasiyasından asılılığı ($M_{PEQ}=1500$). ($T = 293.15K$, $x_{LiOH} = 0.01$, $x_{NaOH} = 0.01$, $x_{KOH}=0.01$)

Şəkil 8. Su-PEQ (1), su-PEQ-LiOH (2), su-PEQ-NaOH (3), su-PEQ-KOH (4) sistemlərində PEQ-in parsial molyar həcmnin PEQ-in konsentrasiyasından asılılığı ($M_{PEQ}=3000$). ($T = 293.15K$, $x_{LiOH} = 0.01$, $x_{NaOH} = 0.01$, $x_{KOH}=0.01$)

Şəkil 9. Su-PEQ (1), su-PEQ-LiOH (2), su-PEQ-NaOH (3), su-PEQ-KOH (4) sistemlərində PEQ-in parsial molyar həcmnin PEQ-in konsentrasiyasından asılılığı ($M_{PEQ}=4000$). ($T = 293.15K$, $x_{LiOH} = 0.01$, $x_{NaOH} = 0.01$, $x_{KOH}=0.01$)

Şəkil 10. Su-PEQ (1), su-PEQ-LiOH (2), su-PEQ-NaOH (3), su-PEQ-KOH (4) sistemlərində PEQ-in parsial molyar həcmnin PEQ-in konsentrasiyasından asılılığı ($M_{PEQ}=6000$). ($T = 293.15K$, $x_{LiOH} = 0.01$, $x_{NaOH} = 0.01$, $x_{KOH}=0.01$)

[1] Э.А. Масимов, Б.Г. Пашаев, Г.Ш. Гасанов, С.И. Мусаева. Журнал физической химии, 2013, том 87, № 12, с. 2151-2153.
 [2] И.В. Шуляк, Е.И. Грушова, А.М. Семеченко. Жур. физ. химии. 2011 т.85, №3, с. 485-488.
 [3] И.В. Шуляк, Е.И. Грушова. Жур.физ. химии. 2013 т.87, №12, с. 2079-2084.
 [4] И.В. Шуляк, Е.И. Грушова. XI международная конференция "Проблемы сольватации и комплексообразования в растворах". Тез. докл. Иваново. 2011. с. 200.

[5] F.F. Bailey, J.V. Koleske. Poly (Ethylene Oxide). Academic press: New York, 1976, 173p.
 [6] К.Р. Ланге. Поверхностно-активные вещества, синтез, свойства, анализ, применение. СПб.: "ПРОФЕССИЯ", 2005. 240 с.
 [7] D.H. Napper. J. Colloid and Interface Sci., 1977, v.58, №2, p. 390-407.
 [8] Th.F. Tadroq, B.J. Vincent. Colloid and Interface Sci., 1978, v.66, №1, p. 77-84.

- [9] *E.Ə. Məsimov, B.G. Paşayev, H.Ş. Həsənov, S.İ. Musayeva.* Bakı Universitetinin Xəbərləri, fizika-riyaziyyat elmləri seriyası, 2013, № 3, s.126-133.
- [10] *E.Ə. Məsimov, H.Ş. Həsənov, B.G. Paşayev.* "Məyələrin özlülüyü", Bakı, "Ləman Nəşriyyat Poliqrafiya", 2016, 285 s.
- [11] *E.Ə. Məsimov, H.Ş. Həsənov, B.G. Paşayev, N.H. Həsənov.* Bakı Universitetinin Xəbərləri, fizika-riyaziyyat elmləri seriyası, 2005, № 2, s.138-150.
- [12] *Я.И. Френкель.* Кинетическая теория жидкостей. Издательство «Наука» Ленинградское отделение. Ленинград 1975, с.221-235.
- [13] *С. Глестон, К. Лейдлер, Г. Эйринг.* Теория абсолютных скоростей. М.: Изд-во иностр. лит., 1948. 600 с.
- [14] *А.А. Тагер.* Физикохимия полимеров. М.: Научный мир, 2007. 576 с.
- [15] *Э.Т. Северс.* Реология полимеров. М.: Химия, 1966. 200 с.
- [16] *E.Ə. Məsimov, H.Ş. Həsənov.* Bioloji sistemlərin termodinamikası. Bakı, "Ləman Nəşriyyat Poliqrafiya" 2007.418 s.
- [17] *Э.А. Масимов, Г.Ш. Гасанов, Б.Г. Пашаев.* Журнал физической химии, 2013, т. 87, №6, с. 969–972.
- [18] *Э.А. Масимов, Б.Г. Пашаев, Г.Ш. Гасанов, Н.Г. Гасанов.* Журнал физической химии, 2015, т. 89, № 7, с. 1133-1137.
- [19] *Э.А. Масимов, Б.Г. Пашаев, Г.Ш. Гасанов.* Журнал физической химии, 2017, т. 91, № 4, с. 644-647.
- [20] *Г.М. Дакар, Е.Ю. Кораблева.* Журнал физ. химии, 1998, т. 72, №4, с.662-666.
- [21] *Г.М. Дакар.* Журнал физ. химии, 2001, т. 75, №4, с.656-660.
- [22] *О.Я. Самойлов.* Структура водных растворов электролитов и гидратация ионов. М., АН СССР, т. 1957, с. 76-182.
- [23] *P. Atkins, De Paula.* J. Physical chemistry. Oxford University Press. 2006. 1067 p.
- [24] *В.П. Белоусов, М.Ю. Панов.* Термодинамика водных растворов неэлектролитов. Л.: Химия, 1983, 265 с.
- [25] *G. Nemethy.* The structure of water and the thermodynamic properties of aqueous solutions. Istituto superiore di sanita-V.le Regina Elena, 299-Roma. Volume VI fascicolo speciale 1, 1970. p.492-592.

B.G. Pashayev

**STRUCTURAL FEATURES IN SYSTEMS
WATER - POLYETHYLENE GLYCOL - LiOH, NaOH, KOH**

In this work, the dynamic viscosity and density of the water - PEG systems, water - PEG - LiOH, water - PEG - NaOH, and water - PEG - KOH were measured in the temperature range 293.15-323.15 K and 0-0.001 mole fraction of PEG. PEG fractions with a molar mass 1000, 1500, 3000, 4000, 6000 and the concentration of alkali metal hydroxides (LiOH, NaOH, KOH) in the water - PEG - LiOH, water - PEG - NaOH, water - PEG - KOH systems were considered to be 0.01 mole fraction. Using the results of the experiment, the activation parameters of the viscous flow and the partial molar volumes of PEG were calculated, and the dependences of these parameters on the concentration of PEG in this temperature range and concentration of the studied systems were investigated. It was found that PEG has a structural effect on both water and water - LiOH, water - NaOH and water - KOH systems, but the presence of LiOH, NaOH, KOH consistently weakens the structural effect of PEG. This is due to the destructive effects on the structure of LiOH, NaOH, KOH in the corresponding sequence.

Б.Г. Пашаев

**СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ В СИСТЕМАХ
ВОДА - ПОЛИЭТИЛЕНГЛИКОЛЬ - LiOH, NaOH, KOH**

В работе измерены динамическая вязкость и плотность систем вода - ПЭГ, вода - ПЭГ - LiOH, вода - ПЭГ - NaOH и вода - ПЭГ - KOH в интервале температур 293,15-323,15 К и 0-0,001 мольной доли ПЭГ. Рассмотрены фракции ПЭГ с молярной массой 1000, 1500, 3000, 4000, 6000 и концентрация гидроксидов щелочных металлов (LiOH, NaOH, KOH) в системах вода - ПЭГ - LiOH, вода - ПЭГ - NaOH, вода - ПЭГ - KOH составляла 0,01 мольной доли. С использованием результатов эксперимента были вычислены активационные параметры вязкого течения и парциальные молярные объемы ПЭГ, а также исследованы зависимости этих параметров от концентрации ПЭГ в данном интервале температур и концентрации исследуемых систем. Было установлено, что ПЭГ оказывает структурное воздействие как на воду, так и на системы вода - LiOH, вода - NaOH и вода - KOH, но присутствие LiOH, NaOH, KOH последовательно ослабляет структурное влияние ПЭГ. Это связано с разрушительными действиями на структуры LiOH, NaOH, KOH в соответствующей последовательности.

Qəbul olunma tarixi: 19.04.2019